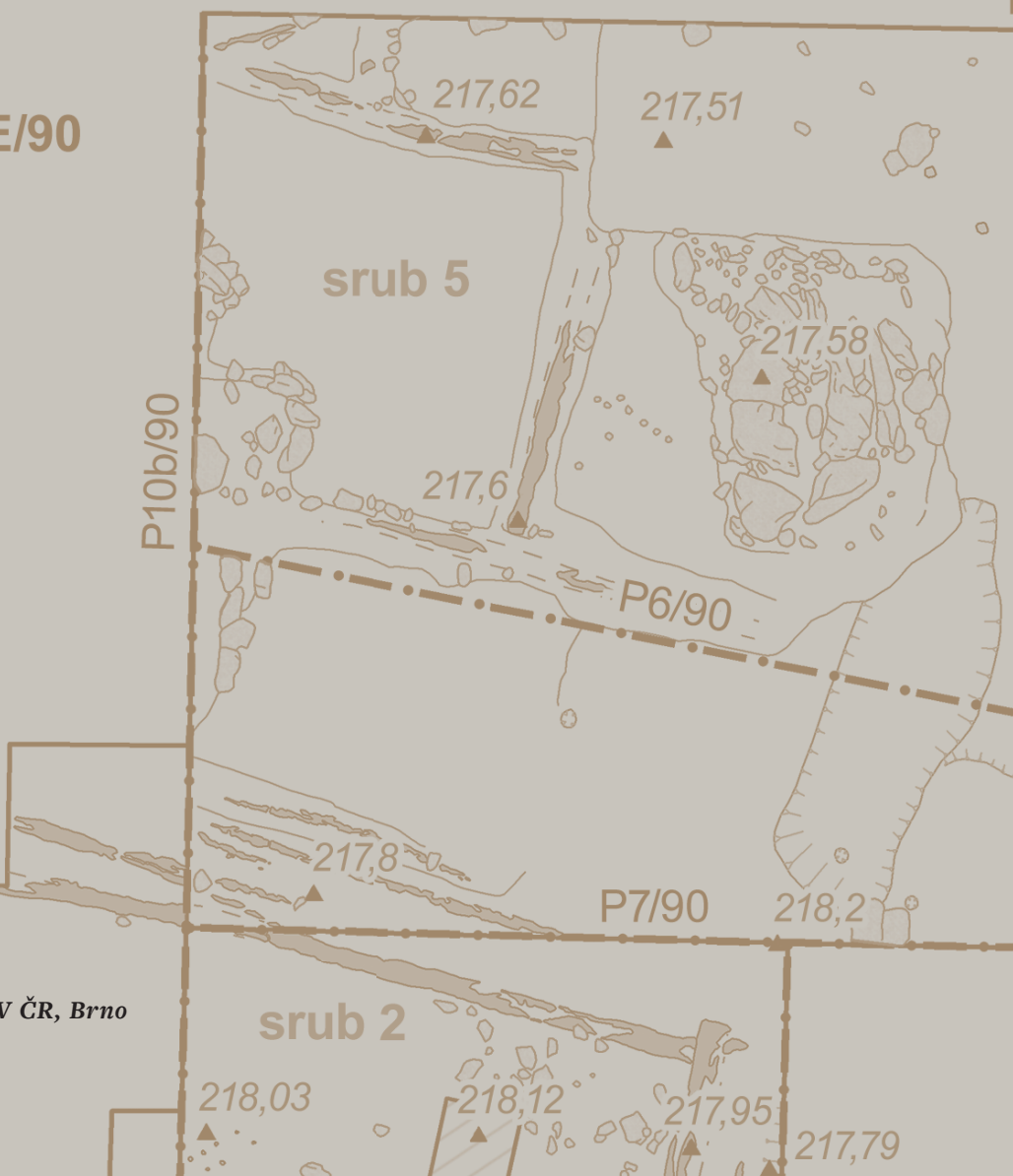


RUDOLF PROCHÁZKA
ADÉLA BALCÁRKOVÁ
MIRIAM NÝVLTOVÁ FIŠÁKOVÁ
ANTONÍN PŘICHYSTAL

PŘEROV, HORNÍ NÁMĚSTÍ č. p. 19, 20

*Otázka prostorového vývoje lokality
a možnosti poznání socioekonomického
profilu jejích obyvatel v 9. – 12. století*



F/90

P7/90

Přerov, Horní náměstí č. p. 19, 20

Otázka prostorového vývoje lokality a možnosti poznání socioekonomického profilu jejích obyvatel v 9. – 12. století

Obsah

1.	Úvod – současný stav poznání raně středověkého Přerova (<i>Rudolf Procházka</i>)	7
2.	Terénní výzkum, metody a výsledky (<i>Rudolf Procházka</i>)	8
2.1.	Okolnosti a metodika terénního odkryvu	8
2.2.	Nálezová situace – rekonstrukce časoprostorového vývoje osídlení v ploše č. p. 19	10
2.3.	Vztah nálezové situace a keramických celků	30
2.4.	Shrnutí nálezové situace v č. p. 19	32
2.5.	Nálezová situace – rekonstrukce časoprostorového vývoje osídlení v ploše č. p. 20	37
3.	Zástavba v soudobém kontextu (<i>Rudolf Procházka</i>)	47
4.	Výpověď hmotné kultury o socioekonomické struktuře, k výbavě obyvatel a jejich domácností	50
4.1.	Keramika (<i>Adéla Balcárková</i>)	50
4.1.1.	Metoda vyhodnocení ve vztahu k nálezové situaci	50
4.1.2.	Soubory z č. p. 19	54
4.1.3.	Soubory z č. p. 20	73
4.1.4.	Hlavní rysy a tendence vývoje raně středověké keramiky z Přerova – Horního náměstí na základě souborů v č. p. 19 a 20	79
4.2.	Další doklady každodenního života obyvatel	83
4.2.1.	K prostorovému rozmístění nálezů ve vztahu k charakteru stratigrafických sekvencí (<i>Rudolf Procházka</i>)	83
4.2.2.	Kostěné a parohové hroty, jehla (<i>Rudolf Procházka, Miriam Nývltová Fišáková</i>)	84
4.2.3.	Brusle, hladítka (<i>Rudolf Procházka, Miriam Nývltová Fišáková</i>)	90
4.2.4.	Přesleny (<i>Rudolf Procházka, Antonín Přichystal</i>)	94
4.2.5.	Další doklady výrobních činností (<i>Rudolf Procházka</i>)	98
4.2.6.	K živočišné části potravní subsistence (<i>Miriam Nývltová Fišáková, Rudolf Procházka</i>)	99
4.2.7.	Prostředky směny (<i>Rudolf Procházka</i>)	101
4.2.8.	Osobní předměty, vybavení domácnosti (<i>Rudolf Procházka</i>)	103
4.2.8.1.	Nože (<i>Rudolf Procházka</i>)	103
4.2.8.2.	Brousky (<i>Rudolf Procházka, Antonín Přichystal</i>)	107
4.2.8.3.	Vědra (<i>Rudolf Procházka</i>)	113
4.2.9.	Součásti oděvu (<i>Rudolf Procházka</i>)	115
4.2.10.	Šperky (<i>Rudolf Procházka</i>)	115
4.2.11.	Militaria, výstroj jezdce a koně (<i>Rudolf Procházka</i>)	120
4.2.12.	Předměty sloužící k zábavě (<i>Rudolf Procházka</i>)	123
4.2.13.	Stavební kování (<i>Rudolf Procházka</i>)	125
4.2.14.	Funkčně jednoznačně neurčené předměty (<i>Rudolf Procházka, Miriam Nývltová Fišáková, Antonín Přichystal</i>)	127
5.	Výpověď nálezových situací a movitých nálezů o sociokulturním profilu lokality, otázka funkce vnitřních a vnějších areálů hrazených center (<i>Rudolf Procházka</i>)	130
6.	Závěr (<i>Rudolf Procházka</i>)	134
7.	Poděkování	135
8.	Summary	135
9.	Prameny a literatura	146
Příloha 1.	Petrografická analýza (<i>Jan Petřík, Karel Slavíček</i>)	162
Příloha 2.	Analýza a konzervace nýtu z barevného kovu z lokality Přerov, Horní náměstí č. p. 19 (<i>Matěj Kmošek</i>)	164
Příloha 3.	Rentgen-fluorescenční analýzy raně středověkých kovových artefaktů z Přerova, Horního náměstí č. p. 19 (<i>Martin Hložek</i>)	166

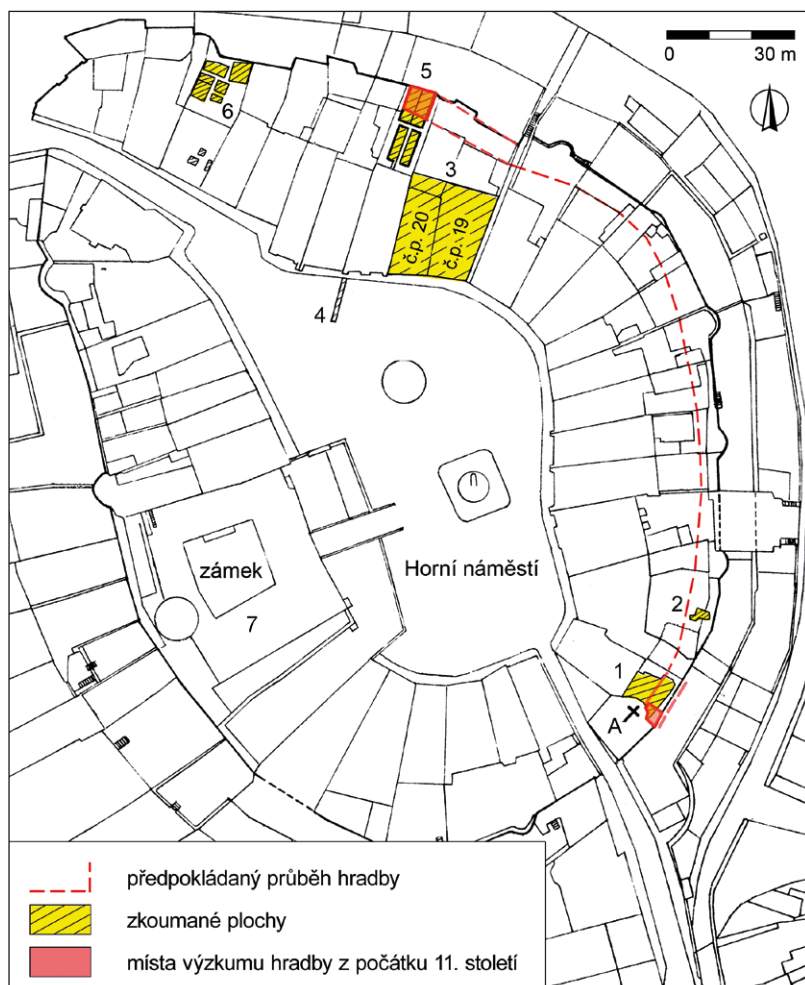
1. Úvod – současný stav poznání raně středověkého Přerova

Předložená kniha se zabývá dalším významným výzkumem v historickém jádru města Přerova, lokalitou Horní náměstí č. p. 19 a 20, čímž navazuje na předchozí monografii týkající se zkoumaných ploch v č. p. 8, 9 a 21 (Procházka 2017a). Geomorfologii Přerova byla věnována podrobnější pozornost v předchozích publikacích (např. Procházka et al. 2006, 668–670; Procházka 2017a, 9–11).



Pomineme-li nahodilé aktivity z meziválečného i poválečného období 20. století, z nichž nejvýznamnější byly výkopy Aloise Čápa v kapli sv. Jiří ve třicátých letech a objev středohradištních hrobů před č. p. 21 na Horním náměstí roku 1974 (Čáp 1938; Jašková 1975), lze spojit počátky systematické archeologické činnosti v historickém jádru Přerova se záchranným výzkumem v č. p. 8 a 9 na Horním náměstí roku 1984. Prostor historickými domy zastavěného „Horního města“ zůstal řadu let v ohnisku pozornosti archeologů. Další záchranné, ale i „badatelské“ výzkumy se v následujících letech týkaly především č. p. 1, 19, 20, 21 a 26 (obr. 1; 2). Souhrnného vyhodnocení se dostalo zatím jen odkryvům v č. p. 8, 9 a 21 (Procházka 2017a), dalším lokalitám byly věnovány stručné články předběžného charakteru. Řada menších záchranných výzkumů proběhla zejména na přelomu 2. a 3. tisíciletí v prostoru někdejšího podhradí včetně druhého břehu Bečvy (Kohoutek 1995; 1999; 2001; Čizmář, Kohoutek 1999b; Procházka et al. 2008; Procházka 2017b).

Víme, že vyvýšenina nad Bečvou byla osídlena v několika obdobích pravěku, nejvýrazněji lidmi větrovské kultury (Procházka et al. 2007; Staňa 1988). Nevýrazné doklady pobytu Keltů předznamenaly sídelní hiát, ukončený až v středohradištním období. Tehdejšímu osídlení, které ovšem tvořilo nedílnou součást širšího areálu zahrnujícího předpolí jihovýchodně až severozápadně od návrší, lze pravděpodobně přiřknout



Obr. 1. 1. Poloha Přerova v rámci Moravie. 2. Přerov, Horní náměstí s vyznačením hlavních dosud realizovaných výzkumů od roku 1984 a vyznačením reálného a předpokládaného průběhu raně středověké hradby. 1 – č. p. 8; 2 – č. p. 9; 3 – č. p. 19, 20; 4 – sonda před č. p. 21; 5 – č. p. 21; 6 – č. p. 26; 7 – č. p. 1 (zámek); A - kaple sv. Jiří. Podle Procházka 2017a, upravila Lenka Zahradníková.

Fig. 1. 1. Location of Přerov within Moravia. 2. Přerov, Horní náměstí. The main excavations conducted since 1984 and the early medieval rampart are highlighted. 1 – no. 8; 2 – no. 9; 3 – no. 19, 20; 4 – trench in front of no. 21; 5 – no. 21; 6 – no. 26; 7 – no. 1 (castle); A - St. George's Chapel. According to Procházka 2017a, modified by Lenka Zahradníková.



Obr. 2. Přerov, Horní náměstí. Letecký snímek s vyznačením zkoumané plochy v místě č. p. 19 a 20. Fotografii poskytl TopGis, s. r. o., upravila Lenka Zahradníková.
Fig. 2. Přerov, Horní náměstí, aerial view. The excavated area at no. 19 and 20 is highlighted. Photo provided by TopGis, s. r. o., modified by Lenka Zahradníková.

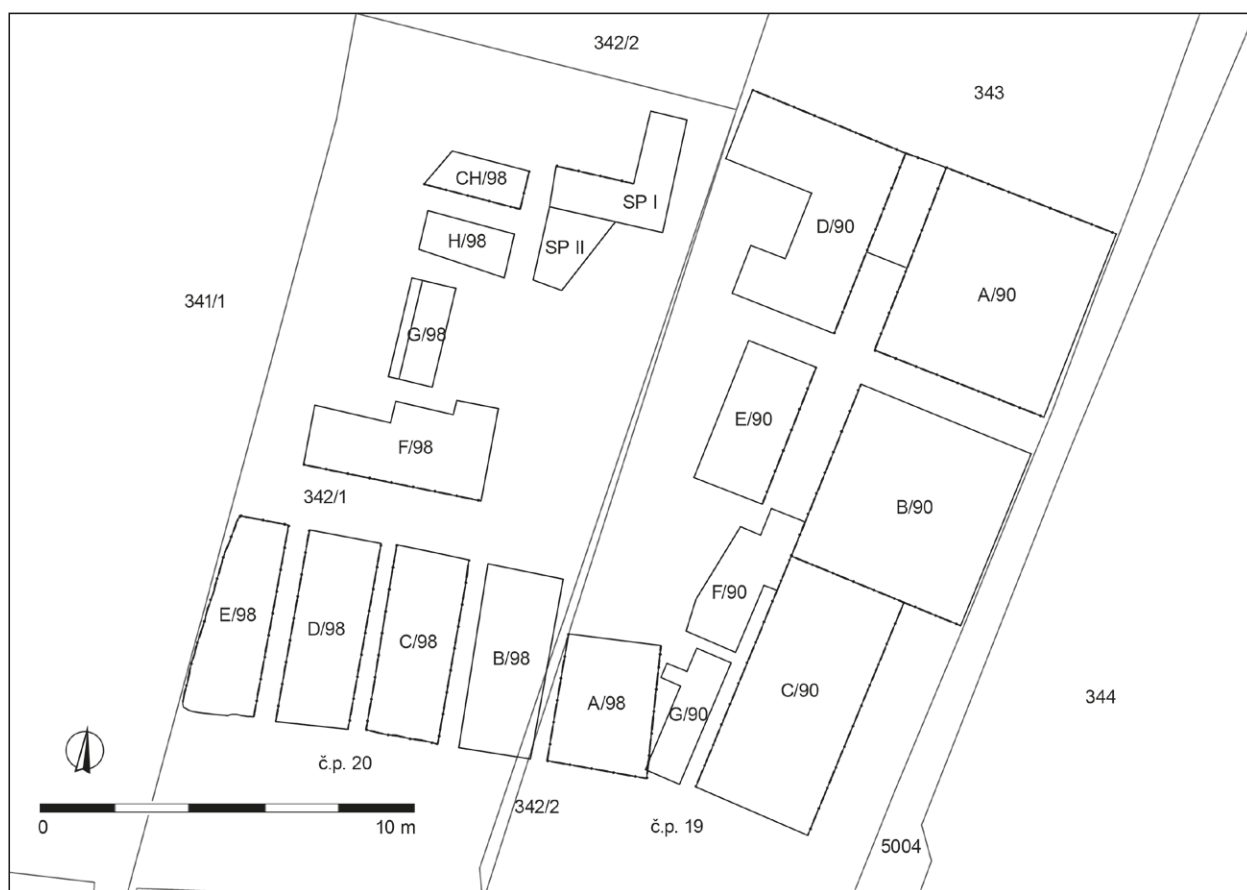
určité centrální funkce; o hrazené centrum však patrně nešlo (srov. Procházka 2017a, 278, obr. 91; 281, obr. 92). Výrazný rozvoj přinesla mladší fáze raného středověku, kdy zde na počátku 11. století předpokládáme na základě řady indicií opěrný bod polské svrchovanosti nad Moravou (podrobněji Procházka 2017a, 283–293; Kouřil, Procházka 2018, 44–48), po několika desetiletích vystřídaný přemyslovským správním centrem. Hrad doprovázelo rozsáhlé podhradí s těžištěm v prostoru dnešního Žerotínova náměstí a na někdejší předměstí Šířava, zasahovalo však i na opačný břeh Bečvy. Rozložení raně středověkého osídlení na obou březích řeky naznačuje, že pozdějšímu mostu předcházela broď na významné komunikaci nepochybně již pravěkého původu, umožňující přístup do Pomoraví ze Slezska a dalších polských zemí. Zatímco levobřeží řeky dominovala strategicky umístěná kupa s dlouhodobými sídelními aktivitami, na opačném břehu v areálu někdejší samostatné obce Předmostí byla zkoumána významná raně středověká pohřebiště (souhrnně Staňa 1991; 1998c; Kohoutek 2001; Kohoutek, Schenk 2007; Procházka 2014; Procházka 2017a; 2017b; 2018; Procházka et al. 2006, 685–686; 2008). Význam Přerova umocňovala blízkost Olomouce, vůbec nejvýznamnějšího centra horního Pomoraví nejen v raném středověku (naposled souhrnně Šlězár 2018).

I když úroveň přerovských odkrytů co do metod terénní práce i dokumentace nebyla vždy na potřebné výši odpovídající hodnotě zde nacházených památek, domníváme se, že vyhodnocení i relativně „starých“ výzkumů má značný význam pro poznání moravské společnosti na sklonku prvního a počátku 2. tisíciletí n. l. V rámci grantového projektu GAČR 22658S jsme se zaměřili na zkoumané plochy v č. p. 19 a 20, které jsou nálezově nejbohatší. V následujících řádcích předkládáme revizi jejich prostorového vývoje v raném středověku s těžištěm v mladohradištním období.

2. Terénní výzkum, metody a výsledky

2.1. Okolnosti a metodika terénního odkryvu

Záchranný výzkum na ploše odstraněných domů č. p. 19 (parcely 343) a 20 (parcely 342/1 a 342/3) na severní straně Horního náměstí proběhl ve dvou etapách (obr. 2, 3). V roce 1990 zasáhl přední část parcely domu č. p. 19, v roce 1998 jižní a jihozápadní část parcely



Obr. 3. Přešov, Horní náměstí. Sektory zkoumané v rámci domů č. p. 19 a 20, s vyznačenými dokumentovanými profily (podle Čižmář, Kohoutek 1999a; Kohoutek 1995, upravil Marek Vlach).

Fig. 3. Přešov, Horní náměstí. Trenches and sectors excavated at no. 19 a 20. Documented profiles and sectors are described (from Čižmář, Kohoutek 1999a, Kohoutek 1995, modified by Marek Vlach).

domu č. p. 20. První etapu realizoval Archeologický ústav AV ČR, Brno (tehdy ještě ČSAV, dále ARÚB) pod vedením Jiřího Kohoutka a s občasnou asistencí Čeňka Stani v ploše č. p. 19. Druhá, týkající se především č. p. 20, proběhla již v gesci Ústavu archeologické památkové péče Brno; kromě Jiřího Kohoutka se na řízení odkryvu podílel Zdeněk Čižmář. Z obou etap máme k dispozici nálezové zprávy i přehledné publikace. Raně středověké situace na obou plochách však nebyly organicky propojeny, nebyla také věnována pozornost jejich environmentální stránce (Čižmář, Kohoutek 1999a; 1999b; Kohoutek 1992; 1993; 1995).

Výzkum roku 1990 byl zahájen až po odtěžení 2–2,2 m terénu stavební firmou v ploše připravované novostavby. Byly tak odstraněny novověké i vrcholně středověké vrstvy a značná část uloženin z období 2. poloviny 11. až 12. století. V č. p. 19 bylo prozkoumáno 117,9 m² a v č. p. 20 se jednalo o 55,7 m². Výzkum byl zahájen od úrovně přibližně 218,30–218,40 m n. m. baltického výškového systému (Kohoutek 1995, 188).

Je třeba zdůraznit, že obě etapy výzkumu se vzájemně lišily užitou metodikou. Složitě stratifikovaná lokalita č. p. 19 byla odkrývána po mechanických vrstvách o mocnosti většinou zhruba 20 cm odměřovaných od snížené úrovně plochy výzkumu, a to v rámci pěti hlavních sektorů oddělených tzv. kontrolními bloky.

Nedbale prováděnou dokumentaci bez výškového zaměření vystřídal po příchodu technických pracovníků z expozitury ARÚB v Mikulčicích Radima Rutara, Rostislava Skopala a Jaroslava Škojce podstatně kvalitnější zakreslování řezů i plošně rozpoznávaných situací, ovšem vlastní způsob odkryvu se nezměnil. Písemná dokumentace se zřejmě neprováděla, pouze některé barevně dokumentované řezy byly popsány, aniž by přirozené vrstvy byly řádně vymezeny a korelovány s jinými částmi plochy. Plošně dokumentované struktury (pozůstatky dřevěné zástavby, topeniště) nebyly v nálezové zprávě nijak vztaženy k vývoji zvrstvení. Lze si sice pomoci studiem profilů, avšak ty na řadě důležitých míst chybějí. Vzhledem k absenci jednotného číselného značení stratigrafických jednotek lze jen obtížně identifikovat a vymežit mnohé zahlužené objekty a jejich výplně, kulové a sloupové jamky postrádají uvedení hloubky. Odstraněné úrovně byly pouze velmi jednoduše dokumentovány v severní stěně stavební jámy, z raně středověkých vrstev byly odebrány nepočetné nálezové soubory vhodné k základnímu datování. Očíslovány byly srubové stavby a topeniště, ta ovšem samostatně v jednotlivých sektorech.

Vezmeme-li v úvahu jen dokumentaci provedenou pracovníky mikulčické expozitury, můžeme se v sektoru A/90 opřít pouze o tři řezy, a to v jižní stěně, v jižním úseku západní stěny a na východní straně kontrolního

bloku běžícího diagonálně zhruba středem sektoru ve směru SV-JZ (P10c/90, P4/90, P5/90; obr. 5: 2; 6). V sousedním sektoru D/90 (původní značení sondy I, Ia) jde o tři profily ve východní, jižní a západní stěně sondy I (P1/90, P2/90, P3/90; obr. 12), v sektoru B/90 byla dokumentována jižní strana kontrolního bloku diagonálně vedeného v jižní polovině sektoru, dále pak jižní a část západní strany sektoru (P10b/90, P6/90, P7/90; obr. 5: 2; 13), v sektoru C/90 (bývalá sonda III) byly zakresleny jen východní a západní stěna (P9/90, P10a/90; obr. 5: 1; 18). Bohužel chybí souvislé řezy na západním okraji plochy, jakož i na západní straně hlavního kontrolního bloku, a na východním okraji plochy je k dispozici jen jeden řez. V náleзовé zprávě sice máme k dispozici jeden celkový řez dokumentovaný v západní stěně sektorů A/90, B/90 a C/90, ovšem jeho jižní úsek vychází z nekvalitní kresby (spíše náčrtu) v terénní dokumentaci, která situaci zčásti deformovala, jak ukážeme níže. Synchronizaci vrstev ztěžují jednak rozdíly v kresbách, a to zejména v členitějších partiích souvrství, jednak metoda značení a rozlišování vrstev, kdy se sledovala především podobnost ve složení uloženin, což vedlo ke stejnému označení různých vrstev. Přitom jako východisko popisu sloužily profily sektoru B/90, popisy uloženin najdeme také u diagonálního řezu v sektoru A/90. Ostatní profily zůstaly nepopsány. Použitelnost velmi zjednodušených a výškově neukotvených řezů zhotovených vedoucím výzkumu je velmi nízká. Je zajímavé, že v terénní dokumentaci ani v náleзовé zprávě nebyly relativní nadmořské výšky vztažené k ideálnímu bodu s hodnotou 100 m převedeny na reálnou nadmořskou výšku, která se v publikaci Jiřího Kohoutka uvádí jen pro celý snížený povrch (Kohoutek 1995, 188).

Police nálezových souborů značených číslem určoval sektor, přičemž někdy je uvedena jeho dílčí část (např. jižní část, jihovýchodní kvadrant), dále relativní hloubka, často také slovní popis příslušné vrstvy, vztah k nějaké konstrukci (např. „snížování tmavé vrstvy J od kontrolního profilu“, „preparace ohniště 3“ apod.). Kresebná dokumentace však nikdy nálezová čísla neobsahovala. Vlastní nálezy pak byly ještě označeny čísly inventárnými v průběžné řadě. Celkem bylo takto odlišeno 370 souborů. Čeněk Staňa provedl podrobnou slovní katalogizaci raně středověké keramiky, která je součástí nálezové zprávy. Postrádá však graficky vyjádřený typář okrajů (Kohoutek 1992). Obdobně tomu bylo do značné míry v Přerově, Horní náměstí 8 a 21 (Procházka 2005a, 2005b; 1917a, 20–23, 66–67; Staňa 1993a) nebo v Líšni – Starých zámčích a Radslavicích – Zelené hoře¹ (Kalčík 2015; Staňa 1981), ovšem s tím významným rozdílem, že zde byly odlišeny tzv. přirozené vrstvy a číslovány byly uloženiny alespoň v kresbách profilů.

Mimořádně hodnotná lokalita byla tedy poškozena nelegálním postupem stavebníka, následně pak neadekvátním způsobem zkoumána, takže přišla o značnou část výpočetní hodnoty. Dochovaná terénní

dokumentace však přece jen zčásti doplnila informačně nedostatečnou nálezovou zprávu.

Plocha na sousední parcele domu č. p. 20 a jeden sektor v č. p. 19 (A/1998) již byly v roce 1998 odkrývány po tzv. přirozených vrstvách, písemná dokumentace měla formulářový charakter (tzv. formulářová archeologie). Uloženiny, vyjma výrazných relikvů typu ohnišť, destrukcí apod., nebyly plošně vymežovány, nýbrž skupinově zakreslovány v rámci ploch jednotlivých sond. Zkoumaný areál byl členěn na obdélné sektory menších rozměrů než v roce 1990, mezi nimi byly také ponechány kontrolní bloky zeminy.

Ačkoliv výzkum v roce 1998 byl realizován progresivnější metodikou, dokumentace, která se (patrně neúplně) dochovala pouze v nálezové zprávě, má k dokonalosti daleko. Jednotlivé uloženiny nebyly dokumentovány až na výjimky v ploše, ani důsledně sledovány a synchronizovány v jednotlivých sektorech. Řada profilů (asi dvě třetiny) bohužel chybí, např. zcela v sektorech B/90, E/98, G/98, H/98, dále nebyla dokumentována jižní a severní stěna sektoru D/98, severní stěna sektoru C/98, severní a jižní stěna sektoru A/98, západní stěna sektoru CH/98, západní, východní a část severní stěny sektoru SP I, jakož i stěny sektoru SP II. Závěrečné vyhodnocení je ještě na horší úrovni než v nálezové zprávě výzkumu z roku 1990. Většina nedlouhého textu je věnována situacím z 15. století, zcela chybí celková charakteristika stratifikace lokality. V některých případech jsme zjistili také duplicitní značení uloženin. Bohužel se nepodařilo dohledat původní terénní dokumentaci, ovšem její značná část byla přetištěna beze změny v nálezové zprávě, často s velmi špatnou čitelností číselného značení.

Oba výzkumy byly publikovány předběžnou formou, bohužel každý zvlášť, terénní situace nebyly nikdy synchronizovány, nebyl učiněn pokus o jejich souvislý výklad včetně vysvětlení podstatných rozdílů (Kohoutek 1995; Čížmář, Kohoutek 1999a; 1999b).

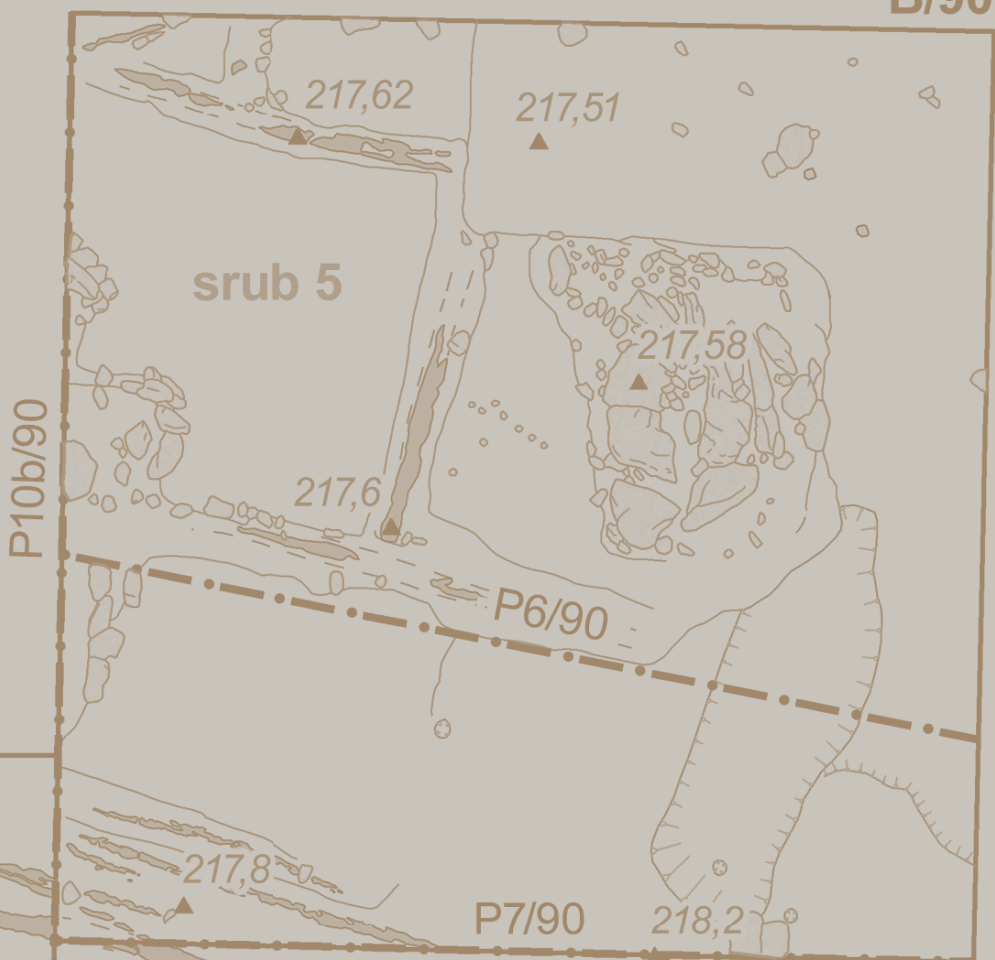
2.2. Nálezová situace – rekonstrukce časoprostorového vývoje osídlení v ploše č. p. 19

Hned na počátku revizního vyhodnocení byl zaveden jednotný systém číslování profilů, terénních plánů a stratigrafických jednotek. Značení sektorů jsme sjednotili, takže sektor III je nyní C/90, sonda I a Ia = D/90 a sonda II = E/90, ostatním sektorům byla ponechána původní identifikace pouze s přidáním roku výzkumu (A/90, B/90; viz obr. 3, 4). Také byly průběžně očíslovány profily (P/1 – P15/90). Průběžná čísla v řadě 100 a výše v použitelných řezech obdržely také vrstvy zakreslené v standardních řezech, jámy počínaje č. 500, konstrukce od č. 900 i rozlišitelné dřevěné prvky (D1–D116). Následovala mravenčí práce, kdy pomocí udávané hloubky, případně dalších údajů jsme hledali vztah souboru k některé z vrstev dokumentovaných v řezech v příslušném sektoru. Bohužel pouze ve výjimečných případech se vzhledem k členitému a výškově rozkolísanému zvrstvení

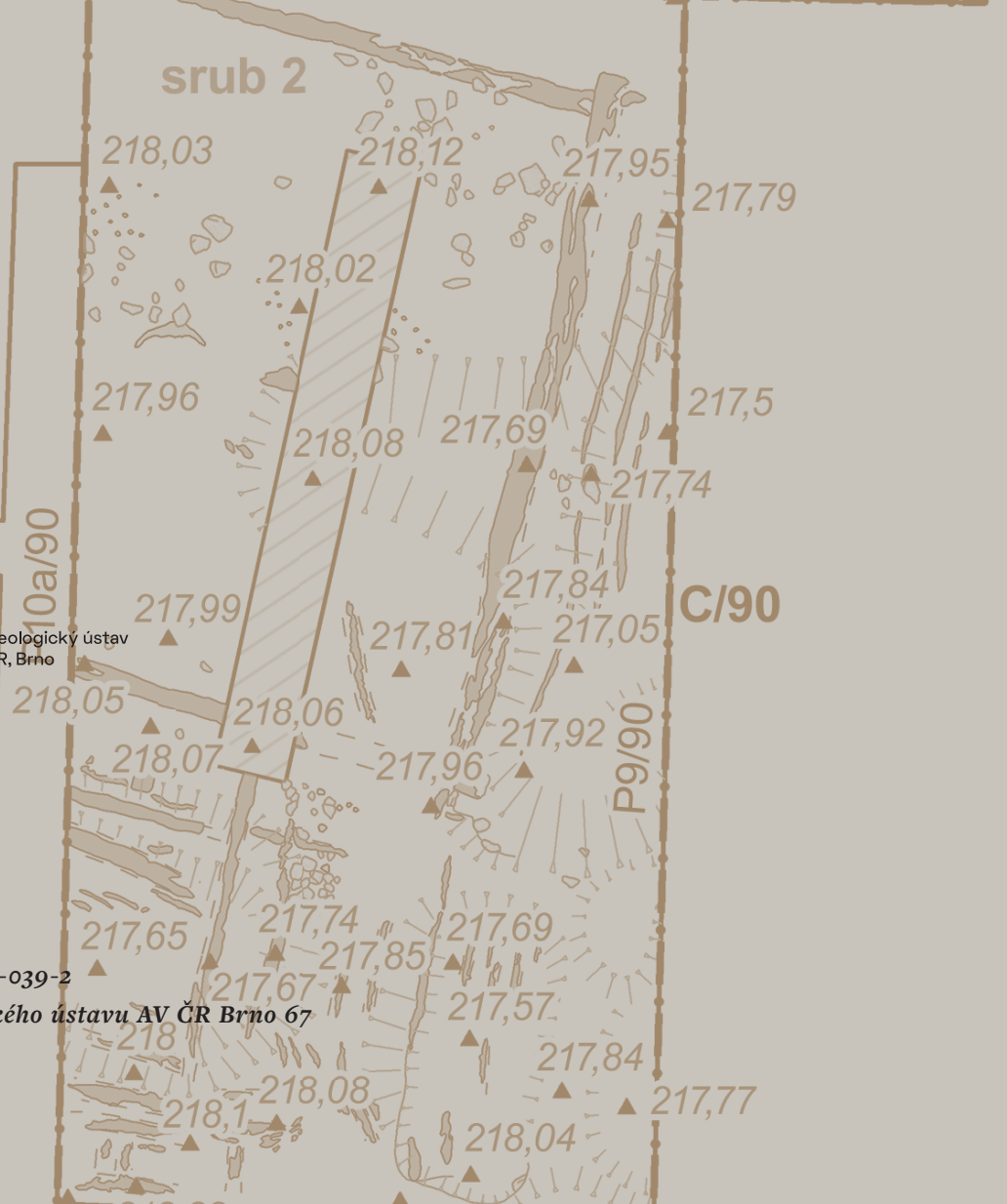
1 Staré zámky a Zelená hora jsou pomístní názvy, proto „zámky“ a „hora“ jsou zde psány malými písmeny. Hradiště Zelená hora navíc neleží na katastru obce Zelená Hora, nýbrž Radslavic.



E/90



F/90



C/90



A/98

ARJ3

Archeologický ústav
AV ČR, Brno

ISBN 978-80-7524-039-2

Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 67

2020